

Inici de l'activitat marinera a la Cala

Després de la guerra de Successió a la corona espanyola la monarquia borbònica auspicià la colonització de diversos indrets del territori, tant peninsular com insular, amb la clara intenció de repoblar zones inhòspites per tal de fomentar una política demogràfica expansionista i alhora reduir les distàncies excessivament llargues que existien entre algunes poblacions.

Entre les zones que s'intentà ocupar figurava l'antic desert d'Alfama, un espai perillós al llarg dels temps, on els incidents violents comesos, tant des del mar com en terra ferma, amb total impunitat, eren massa freqüents.

Fins a quatre propostes per establir un nucli habitat a l'entorn del camí reial de Tarragona a Tortosa –totes elles presentades per oficials de l'exèrcit– foren lliurades a palau entre 1750 i 1769. A canvi de l'establiment del nou poble, designat com a Poble Nou de Sant Jordi, els promotors frisaven aconseguir jurisdicció tant en àmbit civil com el criminal sobre el nou territori.

Una de les propostes, la presentada pel capità de la nova fortalesa de Sant Jordi d'Alfama, Dionís d'Areny, en 1768, a Carles III, a la qual acompanyà l'any següent, una detallada informació del plantejament colonitzador, aconseguí el beneplàcit reial. Així, doncs, a principis del darrer quart del segle XVIII, Sant Jordi d'Alfama esdevingué oficialment com a veïnat dins del corregiment de Tortosa.

Dionís d'Arenys sabé atreure a la zona pagesos de Ginestar i de Valls⁴ que rebrien diverses terres en emfiteusi i pescadors valencians que gaudirien del privilegi de la pesca del bou entre Sant Jordi i l'aiguabarreig de la desembocadura del riu Ebre, una pesquera cobejada per la seva gran productivitat, però prohibida reiteradament al País Valencià per les

4 Aquests actuaren com a agrimensors i valoraren les possibilitats reals del nou territori.

Mapa de la zona on des de 1750 s'intentà realitzar un poblament amb el topònim Villanueva de San Jorge

repercussions negatives que l'art ocasionava en el fons marí, segons els moviments conservacionistes d'aleshores.⁵

El projecte de Dionís d'Arenys no passà més enllà de l'establiment d'una sèrie de cases de pagès disseminades entre la fortalesa de Sant Jordi i la masia de Pons, els edificis de la qual, presumiblement, havien de constituir el centre de l'administració del nou nucli vital, proper al «Mesón del Platé», casa de postes de les diligències que circulaven entre Barcelona i València.

La mort de Dionís d'Arenys –fou enterrat a la catedral de Tortosa–, sens dubte condicionà la culminació de tot el projecte i modificà

5 En la pàgina 3 del document presentat al rei (A.H.N Consejos. Signatura 37165. Exp. 29) en què es fa referència a tots els inconvenients que presentava la zona, Dionís D'Areny sol·licita autorització per a ell i els seus successors de proveir-se d'una parella dedicada a la pesca del bou amb la qual pugui abastar la nova població, les tropes que circulin pel camí reial i poblacions veïnes. Els pescadors foren originaris del Grau de València i alguns d'ells pertanyien a les parròquies de Sant Tomàs i Sant Andreu, aquesta darrera vinculada a l'orde de Santa Maria de Montesa i Sant Jordi d'Alfama.

Les barques de «Bou» valencianes s'arrezeren a l'entorn de la Torre de l'Ametlla

substancialment els plans dels nouvinguts. Fou aleshores quan la reduïda colònia marinera valenciana s'arrezerà a l'entorn de l'antiga torre de l'Ametlla.⁶

Motius estratègics com eren l'existència de la platja central de la Cala, apta per a l'avarada d'embarcacions, la proximitat al port natural de l'Estany d'en Gras i finalment la vinculació comercial que mantenien amb els funcionaris de la torre, que es dedicaven simultàniament, vulnerant els seus furs,⁷ a fer de traginers per les rodalies, els determinà a establir-s'hi.

Així, d'aquesta manera, el pescadors valencians, al capdavant dels quals es trobava la família Gallart, s'assentaren a la Cala de l'Ametlla i esdevingueren els primers caleros, convivint amb l'Antoni Agramunt, Pere Subirats i Pere Pastó, funcionaris governamentals encarregats, en diferents moments, de la torre de l'Ametlla, i llurs famílies.

6 Pel testament de la vídua de Dionís D'Areny, Ana Blanco, redactat pel notari tortosí Bernardo Roca el 1777, sabem que aquesta, veient propera la seva fi, atorgà tota l'herència rebuda a Ignasi París, llaurador de la vila de Valls. En ella es fa referència a la terra i els drets establerts amb els pagesos nouvinguts, però per a res es fa esment dels drets sobre la pesquera del bou.

7 El vigilants de la torre de l'Ametlla tenien prohibit dedicar-se a altres tasques i abandonar la custòdia de l'edifici, fet que succeïa amb massa assiduitat. A més eren els encarregats de la sanitat marítima.

Pesca i cabotatge

A l'albada del segle XIX la colònia marinera arrelada al que ja es considerava oficialment com a barri o pedania de la Cala de l'Ametlla es dedicà, preferentment, a l'arrossec de l'art del bou amb parelles pel nostre litoral, observant les dilatades vedes de pesca regulades per l'administració.

De bell nou, l'activitat pesquera dels caleros no passà desapercebuda per la gent de la contrada. S'establiren lligams i interessos comercials amb particulars que alternaren els quefers del camp amb la tragina de peix per les comarques limítrofes, fet que ocasionà una dinàmica comercial novedosa.

Aquesta professió esdevingué aviat una activitat pròspera, atès que el consum de peix proporcionava aleshores el mitjà bàsic de subsistència de la societat, condicionada per les estrictes normatives religioses que multiplicaven forassenyadament els jorns d'abstinència, que al segle XVII arribaren als 166 dies a l'any, comptant els quaranta dies d'extrema severitat i els dissabtes.⁸

Des de les classes més ben posicionades socialment fins al poble ral consideraven els productes de la mar com un producte imprescindible per completar una dieta austera i poc variada. Per tal motiu no és d'estranyar que hi hagués una forta demanda social que beneficiava tant els patrons com el comerç que abastava regularment els mercats més propers. Aquesta necessitat de proveir-se de diferents classes de peixos arribava fins i tot a les congregacions religioses, que contemplaven rígidament i escrupolosa els dies d'abstinència.

Com a curiositat, cal dir que els professors carmelites del monestir de Cardó foren clients assidus dels nostres productes fins el moment de la seva desaparició a causa de l'exclaustració de 1835. Durant anys els monjos mantingueren dos muls dedicats a tragar peix, des de la Cala de l'Ametlla fins al monestir, que anava a parar a taula dels monjos i dels eremites.

La irrupció de l'activitat pesquera a la Cala suposà alhora un transvasament de mà d'obra del camp cap a la mar. És ben cert que majoritàriament els inscrits de marina del segle XIX a casa nostra pertanyien a les mateixes famílies de pescadors. Tanmateix, arran de l'estudi de fulls d'inscrits a l'armada, es pot apreciar l'aparició d'un flux migratori d'homes

8 La pesca del bou era vista tan profitosa que fins i tot Antoni de Gimbernat, metge cambrilenc, cirurgià de cambra del rei Carles IV demanà al monarca que li atorgués la possibilitat de posar a la mar dues parelles de bou, amb la facultat de poder pescar des del port de Salou fins al castell de Sant Jordi.

de terra endins que s'incorporaren al món de la mar sota la denominació oficial «de procedència terrestre». Eren joves atrets per una indústria incipient que, si bé no produïa alts rendiments, almenys permetia viure i bescanviar els productes de la mar per altres de la terra i assegurar-se la subsistència en una època de carestia de productes bàsics.

Aquest transvasament d'homes de terra a la mar resultà indispensable per al futur, ja que al llarg de la primera meitat del segle desaparegué en bona part l'endogàmia tradicional en el si del gremi pesquer calero a mesura que una part de la colònia originària i els seus descendents abandonaven la Cala de l'Ametlla per cercar nous horitzons a llevant del litoral català, on es podia accedir, si calia, a una diversificació del treball. Aquest fet resultà indispensable i profitós per a la continuïtat del sector pesquer a la Cala.

Malgrat que la pesca aportava beneficis a la nostra gent de mar, aquests es concentraven especialment en mans dels patrons, segons els costums imperants de «les parts», i es trobaven condicionats per períodes de veda i èpoques de migrada productivitat. Per aquest motiu no sobta gens que a la nostra gent, a més de dedicar-se a la pesca per la nostra costa, estacionalment els abellís la pràctica de la navegació de cabotatge, bàsicament entre Catalunya i el País Valencià –ocasionalment fins als límits de les aigües territorials nacionals– motiu pel qual mantingueren contacte amb les seves arrels i conservaren durant anys, tal com mostren diversos documents, les seves propietats, bàsicament cabanes properes al mar, en el Grau de València i platges veïnes.⁹

El port de Barcelona i el Grau de València foren punts d'origen i destinació preferents dels productes que transportaven els nostres mariners, encara que també solien traslladar mercaderies a altres punts de la costa catalana i llevantina, com testimonien diversos registres portuaris.

Des del moment de la colonització de la Cala de l'Ametlla, la família Gallart, considerada com el pal de paller de la colonització d'aquesta zona, capitalitzà bona part de l'activitat comercial entre aquests dos punts.

Les parelles dels patrons Joaquim Gallart, Joan Baptista Gallart, Llorenç Mayo a les quals s'afegiren les de Vicent Sales i Andreu Garcia, constituïren essencialment el que podríem considerar la base de la flota pesquera calera, integrada bàsicament per homes procedents del Grau de

9 Joan Baptista Gallart Gafarelo en una part del testament redactat el 25 de juliol de 1798 feia constar: «...Item: mi hijo Juan Bautista tiene la mitad de cada una de las dos barracas que tengo en Valencia...»

Fragment de costa amb els punts establerts per al control sanitari

València, el Cabanyal, el Banyamellar, a més dels nouvinguts benidormers a principis del XIX i mariners d'altres parts del litoral valencià.¹⁰

Els nostres mariners aprofitaven períodes concrets de l'any per completar les seves economies amb el transport marí de matèries primeres i queviures i, eventualment, amb el transport de persones, especialment en determinats períodes bèl·lics en què es tallaven les comunicacions terrestres en la ruta de Barcelona a València a causa de la perillositat que suposava travessar el coll de Balaguer.

Aquest moviment marítim convertí extraoficialment la Cala de l'Ametlla i altres espais del terme en punt de càrrega i descàrrega de mercaderies, però també en una zona de control sanitari de bastiments procedents de punts afectats per epidèmies.

Aquest dinamisme es manifestà de forma ostensible a la segona meitat del segle. En aquells moments, arran de la construcció de la línia fèrria, es desembarcà material ferroviari a la platja de Sant Jordi i es carregà pins dels boscos de la «Plana» que anaven a parar a drassanes d'altres indrets del litoral català, especialment a Tortosa. Per altra banda, cal també no

10 En un proper treball, en procés d'elaboració, apareixerà un estudi exhaustiu sobre la procedència dels habitants del regne de València que poblaren la Cala de l'Ametlla durant el darrer quart del XVIII i la primera meitat del segle XIX, com els Llorens o els Arbós, procedents de les «barraques de València»; els Sevilla o els Lacomba de la parròquia de Sant Andreu, de València, els Montoro i Noguera, del Cabanyal, etc. Molts d'aquests abandonaren la Cala cap a la meitat del XIX.

perdre de vista que les singularitats del nostre litoral afavoriren diversos desembarcaments d'armament, adreçat a les forces carlines de les nostres contrades i productes de contraban, especialment tabac, amb què la nostra gent mantingué certa connivència i participació.

Embarcaciones entradas ayer.

De Castellon, en 3 dias el laud S. José de 10 toneladas, su patron José Baiges, con algarrobas de su cuenta.

De Nerja, Algaciras, Cartagena y Tarragona, en 20 dias el laud S. Antonio, de 8 toneladas, su patron José Estaper, con pasas y papel á varios.

De Vera y Cala de la Ametlla, en 14 dias el laud Angel de la Guarda, de 15 toneladas, su patron José Facundo Pasqual, con trigo y cevada de su cuenta.

Fragment de la pàgina 4 del *Diario Constitucional. Político y Mercantil de Barcelona* del divendres 27 de setembre de 1822. La Cala de l'Ametlla es convertí en punt de càrrega

Aquest trànsit marítim fou motiu de reiterades súpliques adreçades al govern de la nació a fi d'atorgar a la Cala de l'Ametlla la concessió oficial de port habilitat. La nostra població aconseguí, extraoficialment, aquesta condició en diversos moments del segle XIX i XX.

Legalment només hem trobat documentats tres moments. El primer, a principis de maig de 1885, quan a les ordenances generals de duanes de Tarragona figura Sant Jordi d'Alfama com a punt d'embarcament de fruites del país destinades als ports de Tarragona i Barcelona, amb documentació de la duana de Cambrils. En aquesta ocasió sant Jordi apareix en el context de la província de Tarragona, acompanyant els ports dels Alfacs, habilitat per a la càrrega de sal, sota la duana de Sant Carles i els ports del Fangar i l'Ampolla.

El segon moment s'esdevingué durant la dictadura de Primo de Rivera. Pel març de 1925, la *Gaceta* de Madrid publicava una ordre habilitant la cala del port de l'Ametlla per a embarcament i desembarcament en règim de cabotatge de fruites, verdures i efectes nacionals. Cal dir, però, que ja anteriorment s'havia establert una ruta periòdica de transport de peix directament a Barcelona (1912) mitjançant el vapor tortosí *Maria*, que havia abandonat el transport de mercaderies entre Tortosa i el delta de l'Ebre.

Finalment, l'any 1928, quan el mateix butlletí estatal feia pública una reial ordre disposant que s'habilités la platja de l'Ametlla de Mar (aleshores el govern ja havia esmicolat la nomenclatura de la població) per a l'embarcament en règim de cabotatge i d'exportació de mineral de ferro, amb la intervenció de la duana de Tarragona. El mineral provenia de la mina Consuelo, propietat de Manuel Lozano, «Galetet» i era carregat al mollet de Pixavaques.

Perills a la nostra costa

L'activitat pesquera i la navegació de cabotatge dels caleros en aquells temps esdevingué un quefer òbviament no deslliurat de dificultats i perills a causa de les circumstàncies que travessava el país.

Certament una de les grans preocupacions del navegants i dels pobles de costa, com eren les incursions piràtiques, havia pràcticament desaparegut, i per tant el destorb que es causava a la navegació i la inquietud en els nuclis habitats costaners gairebé no existia. Tanmateix, les relacions internacionals entre Espanya, França i Anglaterra a causa de les tensions suscitées primer pels pactes de família amb França i més tard per la invasió francesa del territori espanyol (1808) dibuixaven un panorama poc encoratjador per a la navegació.

La situació bèl·lica de darreries del XVIII i principis del XIX, afectà en diverses ocasions la comunitat calera, que sofrí en carn pròpia la presència i l'activitat de l'exèrcit francès, tant pel nostre terme, on tingueren lloc diversos enfrontaments (Platé, Pons i coll de Balaguer), com al bell mig de la Cala de l'Ametlla i les seves aigües.

Fou en aquells moments que els anglesos, amb els bombardeigs de posicions costaneres, ensorraren la *Torre de la Cala de l'Ametlla*, deixant-nos orfes d'un dels testimonis que els caleros hauríem desitjat preservar amb orgull.

En tombar el nou segle, doncs, la situació per als navegants caleros –i dic expressament navegants i no només pescadors– fou delicada. Més enllà de patir la guerra del francès, tant a la mar com en terra, hagueren d'enfrontar-se a nombroses situacions conflictives generades per l'extinció del període bèl·lic amb França (aparició de partides de malfactors) i pels conflictes que rodolaven entre els partidaris del liberalisme i l'absolutisme.

Una mostra feaent d'aquesta nova realitat ens l'aportava *El Diario constitucional Político y Mercantil de Barcelona* en el número 270, del divendres 27

de setembre de 1822, quan mitjançant una nota ens apropà a una situació que durant temps hagueren de suportar els habitants de la Cala de l'Ametlla.

En aquella ocasió es tractà de l'atac de guerrillers ultrareialistes que sota el comandament del capitost ulldeconenc Roman Juan Chambó Vives, durant el trienni liberal, assetjaren diverses poblacions i intentaren tallar el transport de mercaderies per via marítima.

«Nota. El 21 del actual ha sido apresado el laúd del patrón José Facundo Pasqual frente al coll de Balaguer, por un laúd pescador armado con 30 facciosos del cabecilla Román Chambo, capitaneados por Francisco Sánchez (alias Alegre) y después de apalearle a su satisfacción, lo condujeron a la Cala de la Ametlla, de la que pudo escaparse a las 4 de la tarde de ayer en medio de un vivo fuego de fusilería, favorecido del viento del N.O. y de la misma gavilla que trae consigo. En dicha Cala existen más de 20 laúdes pescadores de los que se valen para hacer sus piraterías».¹¹

La situació de la nostra costa era tan extremament delicada per a la marina de cabotatge que les autoritats militars hagueren de protegir la navegació comercial amb els escassos mitjans de què disposaven després de pèrdues de molts vaixells durant les guerres de finals del segle XVIII i principis del XIX.

Però si volien revitalitzar el comerç marítim s'havia d'exercir un control més ferreny de la mar, amb els precaris mitjans navals de què es disposava.

El diari *El Universal* de Madrid del dia 16 d'octubre d'aquell mateix anys es feia ressò de les dificultats que trobaven els vaixells de transport que navegaven per los nostres costes:

«El señor jefe político interino de esta provincia ha recibido del capitán del corsario armado últimamente en este puerto la siguiente noticia:

En la mañana del 28 de setiembre salió de este puerto el jabeque armado en corso nombrado San Sebastián, su capitán D. Santiago Cabrisas escoltó varios buques que iban a Valencia y costas de Poniente, hasta la aguas de Vinaroz, y con la misión de perseguir el corsario armado por los facciosos, en la Cala de la Ametlla, obligar a todos los pescadores que encontrase en las playas a retirarse a

11 Gaceta de Madrid, 5 d'octubre de 1822.

las poblaciones so pena de quemarlos y destruir cualquier punto marítimo en que los enemigos se hiciesen fuertes.

El capitán Cabrisas escribe con fecha cuatro que después de dejar el convoy y pasajeros en aguas de Vinaroz como se le mandó, retrocedió a la Rápita en donde supo que los facciosos con su cabecilla Mariano Alegre, se habían retirado a Mora de Ebro, que el corsario que habían armado era una barca de bou de las que pescan en aquellas inmediaciones y que el señor gobernador de Tortosa había mandado que los pescadores de aquellas playas y calas se reuniesen en aquel punto, como se había verificado, que también había mandado llevar allí el cañón que los facciosos tenían en la cala de la Ametlla, no habiéndose hecho lo mismo todavía con el obús que tenían en aquel punto. Se puso a la vela el capitán Cabrisas desde la Rápita y reconoció toda la costa a tiro de fusil, observando que efectivamente no había quedado barco chico ni grande en toda ella y llegó a la Cala de la Ametlla, punto en que habían estado los facciosos.

Saltó a tierra el segundo capitán con seis artilleros de la dotación, embarcaron a bordo el obús de que se ha hecho mérito, y una lancha grande que los facciosos habían dejado escondida y tapada con ramas para armarla cuando volviesen, la que llevó al puerto de Tarragona y queda actualmente el capitán Cabrisas con los dos corsarios armados en aquella ciudad, cruzando aquellas aguas y pronto a ejecutar las órdenes que le comunique el gobierno.

Lo que se avisa al público y particularmente al comercio para que esté sin zozobra sobre los riesgos que les amenazaban por aquella parte. Barcelona 7 octubre de 1822.- Camp¹²

La gent de mar de la Cala, amb determinació lluità tant com pogué per sostreure's a aquella xacra que els impedia desenvolupar les seves activitats pesqueres i de cabotatge amb normalitat i que puntualment condicionava la vida de la petita colònia pescadora; una vida incerta, atzarosa, esquitxada al llarg del segle XIX per la freqüència de situacions bèl·liques suscidades arran de l'aplicació de Ferran VII de la llei sàlica, per la qual nomenava la seva filla Isabel hereva al tron, fet que generà esglaonats conflictes armats (guerres carlines).

Aquesta fermesa i diligència per resoldre els conflictes greus que els afectaren suposà per a alguns caleros el reconeixement de les més altes instàncies de la marina nacional, tal com es fa palès mitjançant el següent

12 També en feia referència el Diario Noticioso de Sevilla del 21 d'octubre de 1822, pàgs 2 i 3.

La vida a la Cala de l'Ametlla a principis del segle XIX era plena de perills. La fotografia correpon a 1870

document extret de *El espectador* del dia 14 d'octubre de 1822, i, probablement fins i tot, del mateix Ferran VII, tot i que no en tenim l'evidència documental:

«El Almirante del departamento de Cartagena en oficio que ha dirigido al Ministro de Marina con fecha de 8 del actual acompañado de otro del capitán del puerto de Tortosa, de 2 del mismo, en que manifiesta que habiendo pasado el patrón de aquella matrícula Joaquín Gallart con su barco de bou, desde Alfaques a la Cala de la Amella, en la noche del 18 de setiembre último, noticioso de estar ausente de ella el faccioso Francisco Sans (alias Alegre), por haberse dispersado su gavilla, determinó aprovechar aquella ocasión bajando a tierra; y auxiliado al efecto de su tripulación y de otra marinería, cargó primeramente el cañón de bronce que Alegre se había llevado de la barra del Ebro, disponiendo a continuación se aprestasen todos los barcos que se hallaban detenidos en la cala, dando la vela en su seguimiento para los Alfaques. Así verificado por los patrones Vicente Sales, Juan Bautista Gallart, Andrés García y otros, conduciendo cada uno su pareja, y el propio Joaquín Gallart el laúd propio de Alegre, consiguiendo asegurarlos todos en el referido puerto de los Alfaques, excepto la muleta del guardián de la torre del Águila, que se ocultó en ella; habiéndose facultado

enseguida para que le volviese a recoger el obús de hierro que quedó inutilizado en la playa, y cualquier otro barco que encontrase en la costa.

Este hecho, debido al esfuerzo y patriotismo del patrón Joaquín Gallart, ha facilitado la libre navegación a los buques de comercio en aquellos mares, sin el menor recelo de ser atacados por el pirata Alegre; y por tanto el referido capitán lo recomienda a S.M para que se sirva concederle la gracia a que se hizo acreedor».¹³

La vida a la Cala a principis del segle XIX

Més enllà del quefer principal de sortir a la mar i procurar obtenir el màxim de captures possibles en unes aigües pràcticament verges, l'activitat dels nostres pescadors un cop tornats a platja implicava la realització de tot un seguit de tasques complementàries imprescindibles per al manteniment de l'activitat: endreçar pals, veles, caps i altres ormeigs i guardar-los en los coves que bastiren a ambdós costats de la Cala de l'Ametlla, aprofitant les característiques geològiques del terreny o en les barraques situades davant la platgeta.¹⁴ A més, calia treure les embarcacions i practicar els manteniments corresponents per tal de garantir el bon estat dels llaguts.

Els dies de bonança els patrons preferien arrecerar els bastiments ben a prop de les seves llars. Així podien avarar les embarcacions a la platgeta de davant del Mollet i deixar el peix a terra.

Allí mateix, al bell mig de la Cala dipositarien unes peroles gegantines d'aram on submergien les xarxes, i aconseguien tenyir-les mercès a la tintura que desprenia l'escarrotxa. Fou aquesta una pràctica que perdurà durant un temps, fins que bastiren un covarxó on exercien aquesta tasca indispensable per al manteniment i durabilitat de les xarxes.

I així, enmig d'una natura feréstega, passaven els dies. Era una vida de treball continu, gairebé sense descans, ja que quan la veda del bou els condicionava, s'afanyaven en els treballs a la terra, amb el cabotatge o fins i tot es traslladaven a altres poblacions del litoral i es dedicaven a altres arts.

Per als nostres pescadors no hi havia treva ni descans en el decurs de la seva humil existència. Ni tan sols quan es va aprovar la llei del descans dominical el 1904 acataren la reglamentació, que era vulnerada a bastament.

13 El mateix document apareix a la *Gaceta* de Madrid del 12 d'octubre de 1822.

14 Diversos testimonis avalen que a l'actual plaça del Canó es bastiren cabanes a l'estil valencià.